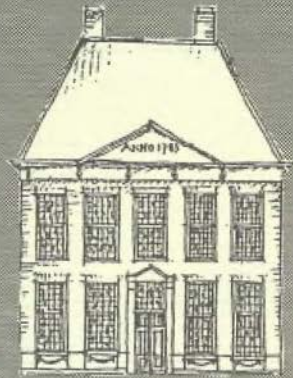

't inschrien

zeventwintigste jaargang nr. 4, oktober 1995

kwartaaluitgave van de

VERENIGING OUDHEIDKAMER TWENTE

't inschrien

ISSN 0166-3984

Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.

Copij zenden aan:

M. Paskamp-van Santen, Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander.
Tel. 05418-80470

Redactie: A.J. Brunt, Delden
H.H. Hagens, Almelo
H.A. Kleerebezem, Borne
J.J.H. Meijer, Hengelo
A.L.A. Wevers, Hengelo
M. Paskamp-van Santen, Mander, eindredacteur

Administratie:

Vereniging Oudheidkamer 'Twente'
Het Elderinkshuis
De Klomp 35, 7511 DG Enschede
Tel. 053-309114

Postrekening nr. 832196

Bank: Rabobank Enschede rek.nr. 39.68.90.229

t.n.v. de penningmeester van de Oudheidkamer 'Twente'.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar

Losse nummers f 5,- (exclusief verzendkosten)

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie

OUDHEIDKAMER TWENTE: (VAN HARTE?) GEFELICITEERD MET UW 90e VERJAARDAG!

Iemand gelukwensen met zijn 90e verjaardag terwijl anderen tegelijkertijd zijn zeer aanstaande begrafenis lijken te regelen....is dat niet wat cynisch?

Negentig jaren is een lange tijd. Er zijn geen mensen van het eerste uur meer in leven. Dat was zelfs niet meer het geval 15 jaren geleden, toen volop feest kon worden gevierd, compleet met een jubileumtentoonstelling "75 JAAR VERZAMELEN". En ook nog onbekommerd binnen de muren van het Rijksmuseum Twenthe. Nou ja, onbekommerd?

Het léék niet alleen, het wás ook mooi, toen in een vergadering op 27 oktober 1905 een aantal heren besloot tot oprichting van de Vereniging 'Oudheidkamer Twente'. Er was idealisme, er was spontaniteit zowel van de kant van de oprichters en vele sympatisanten als - jaja! - van de kant van de gemeente Enschede, die, zo lezen we in de notulen van de oprichtingsvergadering, op verzoek zomaar twee kamers in een pand naast het gemeentehuis ter beschikking stelde voor expositie. Tot wederopzeggens toe; en dat duurde tot in 1930 de Oudheidkamer een riante plaats kreeg in het nieuwe Rijksmuseum Twenthe aan de Lasondersingel.

In allereerste instantie was de eigenlijke initiatiefnemer mr. G.J. ter Kuile sr. te Almelo, die met lede ogen aanzag, hoe een zeer belangrijke collectie munten, meest betrekking hebbend op Twente, geveild zou worden. Bij ontbreken van een Twentse oudheidkundige of historische instelling zou deze nu voor Twente verloren gaan. Door oprichting van een garantiefonds wist hij dit te voorkomen, de munten konden worden aangekocht en moesten een plaats hebben. Zo werd het idee, een oudheidkamer te stichten, geboren.

Citeren we eerst eens uit de oprichtingsnotulen, te vinden in het Notulen Boek der Vereniging 'Oudheidkamer Twente', gevestigd te Enschede:

"Notulen der Vergadering van 27 October 1905.

Op Vrijdag zeven en twintig October des jaars 1900 en vijf kwamen op eene oproeping, uitgegaan van de Heeren H.B. Blijdenstein, J.J. van Deirse en J.H. van Heek allen te Enschede woonachtig en Mr. G.J. ter Kuile te Almelo woonachtig, vele belangstellenden uit verschillende plaatsen van Twente in de 'Groote Sociëteit' te Enschede bijeen. Na eene uiteenzetting van het doel dat die heeren beoogden, werd besloten tot oprichting der Vereniging 'Oudheidkamer Twente' gevestigd te Enschede ten einde belangstelling aan te kweeken voor al hetgeen van belang werd geacht voor de geschiedenis van land en volk, in 't bijzonder van Twente. Tot die vereeniging traden

staande de vergadering toe een 85 tal leden." Er werden ontwerp-statuten voorgelegd; besloten werd tevens dat de genoemde vijf (lees: vier [H.H.]) heeren als 'Voorlopig Bestuur' zouden gaan fungeren. Bijzonder is, te lezen de mededeling ".... dat de Raad der gemeente Enschede, daartoe door genoemde heeren aangezocht, **een tweetal kamers** in het huis gelegen aan de Langestraat te Enschede naast het Gemeentehuis, hen **ten gebruike** had **afgestaan** tot wederopzeggens toe....". Op 23 maart 1906 werd een algemene ledenvergadering gehouden, met drie leden van het voorlopig bestuur en 13 gewone leden. De vereniging was intussen gegroeid tot 213 leden en 42 donateurs. Belangrijk was de mededeling, dat 'met een veertien dagen de oudheidkamer geopend kan worden'. Een definitief bestuur werd gekozen; naast drie van de bovengenoemde heren bestond het bestuur nu uit: G.A.L. Peters en C.J. Snuif uit Enschede, W. Stork en J.F. van Benthem uit Hengelo, B. van Delden uit Delden, jhr E.J.J.S. von Bönninghausen uit Borne en W. Röring uit Geesteren. J.B. van Heek trad niet toe tot het nieuwe bestuur.

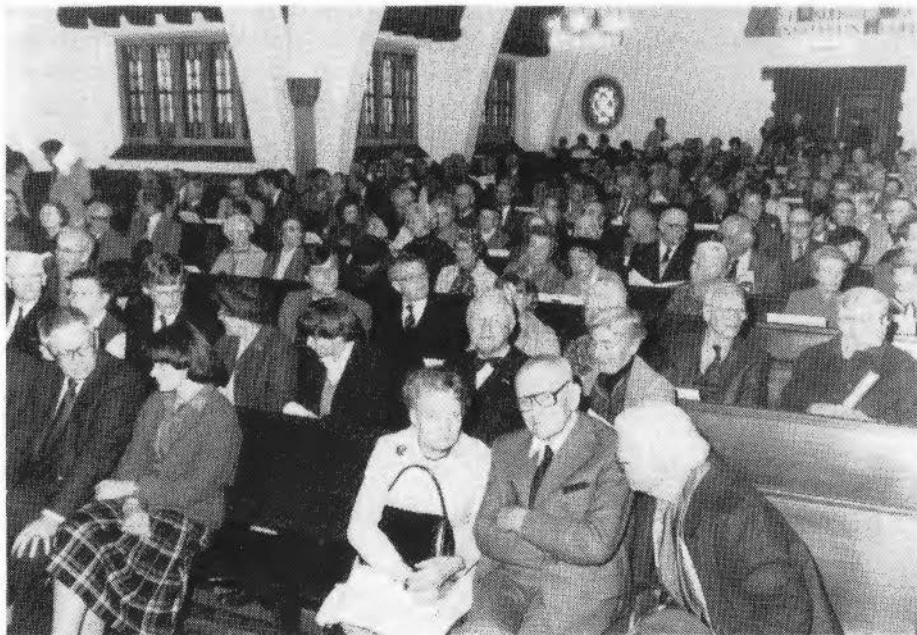
Dat waren de eerste stapjes. De vereniging groeide en bloeide, niet het minst wat betreft bezittingen. De aanwinstenlijsten uit de eerste tien jaren laten dit duidelijk zien. Gedurende 25 jaren 'woonde' de Oudheidkamer aan de Langestraat, toen kreeg het, overeenkomstig de wens van de stichters van het Rijksmuseum Twenthe, aldaar een 'waardige plaats'. Voorgoed, naar het

Drie panden aan de Langestraat te Enschede naast het stadhuis. Het linkerpand huisvestte van 1905 tot 1927/'30 de Oudheidkamer Twente.

leek. Er werd geen overeenkomst dienaangaande vastgelegd. A.L. Hulshoff, later directeur van dit museum, schrijft in zijn gedenkboek 'Vijftig jaren Rijksmuseum Twenthe 1930-1980': "Intussen is met het Rijk overlegd, dat de Oudheidkamer en zijn verzameling in het museum een vast onderkomen zal ontvangen. Aan de minister is verzocht als aanhef en grondslag voor een overeenkomst vast te leggen, dat het de bedoeling van de stichter Jan Bernard van Heek is geweest een blijvend en waardig tehuis in het museum aan de Oudheidkamer te verschaffen. Dit juridisch te omschrijven ligt niet in de bedoeling, wel de morele verplichting tot aanvaarding en erkenning". Pas in 1941 kwam hierin verandering. Hulshoff: "Inmiddels was in mei 1941 een contract afgesloten, waarbij de Staat zich verbond de collecties van de Oudheidkamer 'Twente' in beheer te houden, te verzorgen en wetenschappelijk te bewerken als ware het Staatseigendom". Vaster leek het al niet te kunnen.

Hoe het verder is gelopen, lijkt ons bekend te zijn. Uiteindelijk (b)leek voor een afdeling Oudheidkunde en geschiedenis, kortweg gezegd: cultuur-geschiedenis, geen plaats in een **kunstmuseum**. De zo vast lijkende overeenkomst van 1941 was op jaarbasis, telkens met een jaar te verlengen. En dus: ook op te zeggen. Met het vertrek van de heer Hulshoff als directeur in 1986 leek ook de plaats van de Oudheidkamer ten einde te lopen.

Viering '75 Jaar Oudheidkamer Twente in de Lasonderkerk t/o het R.M.T. (foto Karel Tibbe, Enschede 1980)

Binnenshuis, aan de Lasondersingel, was dat al heel gauw het geval. In 1988-1989 werden alle zalen, waarin de Oudheidkamerverzamelingen al zowat 60 jaren een 'blijvende en waardige plaats' hadden, uitgeruimd. Alleen de archeologie behield nog een stee: de binnengalerij. Maar die berustte onder dr. A.D. Verlinde van de R.O.B., en dat was nu eenmaal een rijksinstelling.

Sinds 1994 'zetelt' de Oudheidkamer in het zo royaal (!) door Enschede ter beschikking gestelde Elderinkshuis. Te klein voor het totale bezit, dus grote delen van de verzameling zijn elders in depot ondergebracht. De studiemogelijkheden in bibliotheek, archief en documentatie bleven. Er wordt druk gebruik van gemaakt. De Oudheidkamer is dus nog steeds vindbaar en kan aan haar doelstelling wat dat betreft dus nog altijd onverkort beantwoorden. Nu heeft de Twente Akademie eveneens een plaats gekregen in het Elderinkshuis. Exposities zijn daar dus niet meer mogelijk. Daarvoor zal elders ruimte moeten komen en gelukkig doemen er mogelijkheden op.

Waarmee wensen we de 90-jarige Oudheidkamer nu geluk? Met die 90 jaren voortbestaan, 'en nog vele jaren'? Of misschien met het feit, dat ze op haar hoge leeftijd toch nog tot een huwelijk komt, zij het min of meer opgedrongen? Nee, wat ons betreft, feliciteren we de **vereniging** met haar 90ste verjaardag. Als zodanig zal ze blijven voortbestaan, als eigenaresse van omvangrijke en kostbare verzamelingen alsmede van een rijke en uitgebreide bibliotheek, die ruimschoots alom erkenning hebben gevonden van groot cultuurhistorisch en geschiedkundig belang te zijn. En dat zal, mits goede **museale** contacten, zeker zo blijven.

H. Hagens

Bronnen

- Hagens, H., m.m.v. A.D. Verlinde, '75 Jaar Verzamelen. Oudheidkamer Twente 75 jaar' Jubileumtentoonstelling Rijksmuseum Twenthe Enschede, 26 okt. 1980 t/m 4 jan. 1981
- Hagens, H., en B. Olde Meierink (red), 'Twente te Pronk. Drie eeuwen verbeeld in prenten, tekeningen en aquarellen 1600-1900'. Opgedragen aan drs. A.L. Hulshoff t.g.v. zijn afscheid als directeur van het Rijksmuseum Twenthe te Enschede op 1 juli 1986. (Utrecht/Enschede 1986)
- Hulshoff, A.L., 'Vijftig jaren Rijksmuseum Twenthe 1930-1980' (Enschede, 1980)
- Jubileumnummer 't Inschrien 12e jrg. nr. 4, okt. 1986, '75 jaar Oudheidkamer Twente 1905-1980'

HET GEDENKWAARDIGE JAAR 1795

"...O, landgenoten, nog eens, wapent U allen tezamen en draagt zorg voor de zaken van het hele land, dat is voor Uw eigen zaken. Het land behoort aan U allen met elkaar, en niet een Prins met zijn groten alleen, die U, die ons allen, die Neerlands hele volk, de afstammelingen der vrije Batavieren beschouwen en behandelen als hun erfelijk eigendom....."

Het volk dat in een land woont, de ingezetenen, de burgers en boeren, de armen en rijken, groten en kleinen - allen bijeen - zijn de ware eigenaren, de heren en meesters van het land, en kunnen zeggen hoe zij het hebben willen, hoe en door wie zij geregeerd willen wezen....."

*J.D.v.d. Capellen tot den Pol
25 september 1781*

Inleiding

Gedurende de afgelopen maanden is ons aller aandacht gericht geweest op de Tweede Wereldoorlog en het einde van de Duitse bezetting van ons land in mei 1945.

Het verklaart wellicht de geringe aandacht voor de gebeurtenissen, die zich 200 jaar geleden in diezelfde maanden maar onder een andere, een Franse 'bezetting' afspeelden en leidden tot de Bataafse Omwenteling.

In de Zeven Verenigde Nederlanden was het in 1748 al onrustig geweest vanwege de hoge belastingen en de corruptie bij de inning ervan.

Sinds ± 1760 waren op meerdere plaatsen in Europa opstanden uitgebroken tegen de sterk gecentraliseerde en gesloten regeringsstructuren, de bemoeienissen van de kerk met de staat en de nog veel voorkomende feodale verhoudingen.

Pas na de Franse Revolutie zou hieraan een einde komen en kon op veel plaatsen een democratiseringsproces van start gaan.

Politieke toestand in Overijssel

Overijssel was sinds het einde van de 16e eeuw een soevereine staat binnen de Republiek, bestuurd door Ridderschap en Steden, genoemd de 'Staten'. Deze bestonden uit de afgevaardigden van de landadel, de 'ridderschap' en de regentenbesturen van de drie grote steden Deventer, Kampen en Zwolle. De ridderschap vertegenwoordigde mede het platteland, de steden vanaf 1657 tevens de kleine steden in Overijssel.

De leden van het dagelijks bestuur, de Gedeputeerde Staten, waren geselecteerd uit de Staten.

Vervanging van leden kwam uit eigen gelederen. De bevolking zelf had dus geen enkele bestuurlijke inspraak.

De patriottenbeweging

Hoewel er in Overijssel al vanaf het begin van de 18e eeuw onrust had geheerst, werd pas vanaf 1780 de weerstand tegen de bestaande machtsstructuren snel groter. Deventer, waar de Verlichtingsideeën een goede voedingsbodem hadden gevonden, ontpopte zich toen als de bakermat van de patriottenbeweging in dit deel van de Republiek. Hier werd een vriendenkring gevormd, waar men de geschriften van Locke, Rousseau en Montesquieu las en de misstanden in de Republiek besprak. De belangrijkste figuur in dit gezelschap was de geleerde Simon de Vries, zoon van een doopsgezinde Deventer bierbrouwer en geboren rond 1723. Eerst volgde hij een opleiding aan het Atheneum Illustre; in 1744 sloot hij zijn studie theologie in Utrecht af met een promotie. Eind 1746 ging hij letteren studeren in Leiden. Daarna verbleef hij enige tijd in Oxford, waar hij (waarschijnlijk) werd benoemd tot doctor honoris causa in de filosofie. Teruggekeerd in Deventer verkocht hij de brouwerij al gauw om in de handel te gaan. Daarnaast hield hij zich bezig met letterkunde en politiek. Zijn ideeën waren van grote invloed op de andere leden van het gezelschap: Gerhard Dumbar, A.G. Besier, H.J. Jordens, Rutger Jan Schimmelpenninck en Joan Derk v.d. Capellen tot den Pol. De Oldenzaalse advocaat Jan Willem Racer hoorde niet tot dit gezelschap, hoewel hij bevriend was met Van der Capellen en regelmatig schriftelijk contact had met De Vries.

De vrienden probeerden door middel van petitie's invloed op het bestuur van Deventer uit te oefenen en via dit bestuur op de Staten. Zij eisten onder meer de beëindiging van de drostendiensten, waarvan de drost van Twente, Sigismund baron van Heiden Hompesch, misbruik maakte. Al in 1778 had Van der Capellen zich als lid van de Ridderschap sterk gemaakt voor de afschaffing ervan; het had hem zijn statenlidmaatschap gekost. Met zijn anoniem verschenen, 70 pagina's dikke manifest: 'Aan het volk van Nederland', dat in de nacht van 25 op 26 september 1781 in het hele land was verspreid, bereikte hij het gewenste effect: rebellie van de burgers tegen regering en stadhouder. Steeds meer oranjegezinde regenten moesten het veld ruimen voor patriottische gezinde aristocraten. Ootmarsum en Almelo hadden in 1785 al een geheel patriottisch bestuur. Er kwamen burgercomitees om het functioneren van de regenten te controleren. In 1781 was er in Ootmarsum al zo'n Comité van Waakzaamheid. Verder werden er gewapende exercitiegenootschappen opgericht. In Twente kreeg ieder stadje en dorp zijn eigen vrijkorps respectievelijk boerenschutterij. In 1786 telde Overijssel in totaal 2824 schutters, waarvan 1000 in Twente. De eigen weerbaarheid gaf de patriotten een gevoel van zelfvertrouwen.

Dat de aanhang van het patriottisme in Overijssel en met name in Twente zo groot en vaak zo fanatiek was, had verschillende oorzaken. Allereerst bestonden hier nog de feodale verhoudingen; verder had de tirannieke houding van

de felle anti-papist, de Twentse drost Sigismund baron Van Heiden Hompesch, en de onbuigzaamheid van de Almeloze Sophie gravin van Rechteren bij een groot deel van de bevolking haatgevoelens opgewekt. Daar kwam bij dat de kleine steden van Overijssel sinds 1657 geen recht van vertegenwoordiging in de Staten hadden. Om dit recht terug te krijgen, richtten zij eind 1782, op initiatief van Racer, het Verbond van Kleine Steden op. Racer wierp zich op als hun woordvoerder. Het Verbond eiste een nieuw regeringsreglement, vrije verkiezingen van de eigen stadsregeringen en volledige autonomie op wetgevend gebied.

De Zwolse burgemeester G.W. van Marle, die zo'n nieuw regeringsreglement wilde voorbereiden, belegde daartoe een besloten bijeenkomst met enkele vertrouwelingen van de Ridderschap en Steden en de meest betrouwbare patriotten uit de kleine steden. Liefst zonder Racer, schreef hij aan de secretaris van Hardenberg, Van Riemsdijk. Racer was te zeer gebrand op een volledig herstel van alle rechten van die kleine steden, terwijl de drie IJsselsteden eigenlijk maar weinig van hun macht kwijt wilden. De conferentie werd gehouden op 18 oktober 1786 te Deventer. Afgevaardigden van de kleine steden waren mr. Anthonie Vosding Van Beverforde, burgemeester van Ootmarsum, mr. J.B. Auffmorth uit Goor, N.H. ten Cate uit Almelo, J.B. Blijdenstein uit Enschede en Van Riemsdijk uit Hardenberg. Ook Racer was aanwezig! De twee partijen kwamen overeen voor welke aangelegenheden de kleine steden voor de landsvergadering zouden worden aangeschreven. Pas op 14 mei 1787 gaven de grote steden toe op het punt van de vrije verkiezingen maar over de autonome wetgeving werd men het niet eens. Tot uitvoering van de gemaakte afspraken zou het echter voorlopig niet komen.

De restauratie

Want toen stadhouder Willem V zijn macht in de Republiek dreigde te verliezen, werd de hulp van Pruisen en Engeland ingeroepen. Een geallieerd leger herstelde het stadhouderlijk gezag en snoerde de patriotten voorlopig de mond. Door de plaatselijk soms zeer agressieve houding van vooral het Oranjegezinde volk moesten duizenden patriotten huis en haard verlaten. De meesten vluchtten naar Frankrijk. Daar waren zij getuige van het uitbreken van de Franse Revolutie op 14 juli 1789. Een paar duizend van hen sloten zich aan bij het Franse revolutionaire leger, dat begin 1795 de Republiek van haar conservatieve regering en van haar stadhouder kwam bevrijden.

Een onbloedige of 'fluwelen' Revolutie

Op 18 januari 1795 verliet stadhouder Willem V de Republiek. De dag daarop stond Willem Daendels met zijn Bataafs Legioen in Amsterdam, waar even tevoren het stadsbestuur was vervangen door de Provisionele Representanten van het Volk onder leiding van Rutger Jan Schimmelpenninck. Ook in de andere stedelijke en gewestelijke besturen vond een machts-

wisseling plaats, zodra de Fransen er zich vertoonden. De omwenteling verliep overal zonder bloedvergieten.

De Omwenteling in Overijssel

Op 29 januari 1795 verschenen de 'bevrijders' in Overijssel en kregen Deventer, Zwolle en Kampen een patriottische magistraat. Op 5 februari kwam er een definitief einde aan de eeuwenlange aanwezigheid van de Ridderschap in de Staten. De kleine steden en het platteland konden nu eindelijk hun eigen vertegenwoordigers naar het gewestelijk bestuur zenden. Vollenhove en Salland deden dat onmiddellijk. De bevrijding van Twente duurde echter nog tot begin maart; op 25 februari bezetten de Fransen Enschede, op 7 maart verschenen ze in Ootmarsum. Tussen 26 februari en 3 mei vonden er de verkiezingen van de stads- en gerichtsbesturen plaats. In totaal werden 67 afgevaardigden naar de Staten gestuurd, voornamelijk juristen, kooplieden en fabrikeurs, twee katholieke edelen, een enkele ambachtsman en een enkele eigenerfde boer.

Een deel was tot 1787 al als patriot actief geweest, bijvoorbeeld de advocaat Hendrik Kni(j)pinga Cramer.

Hendrik Kni(j)pinga Cramer was de zoon van de Ootmarsumse advocaat Hermannus Cramer en de uit Oosterhesselen afkomstige Mattina Allegonda Kni(j)pinga. Hij werd geboren te Ootmarsum op 9 januari 1754, bleef ongehuwd en overleed eveneens te Ootmarsum op 29 maart 1815. In 1785 was Kni(j)pinga Cramer burgemeester van Ootmarsum en kapitein van de plaatselijke schutterij. Ten tijde van de Pruisische bezetting legde hij op 22 maart 1788 de eed van trouw af aan de stadhouderlijke constitutie. Niettemin werd hij een maand later als burgemeester afgezet maar legde in 1790 opnieuw de eed af. Twee jaren later werd Kni(j)pinga Cramer tevens benoemd tot hofrichter van de Hof Ootmarsum.

Toen hij na de Omwenteling, samen met vijf stadgenoten, als Provisioneel Representant werd afgevaardigd naar de Staten van Overijssel, was hij 41 jaar oud. Vanaf 16 april nam hij deel aan de vergaderingen en was hij lid van enkele commissies. Op 17 april werd hij benoemd tot 'gecommitteerde ter generaliteit'. Ook daar zat hij in enkele belangrijke commissies, waaronder die van financiën.

Op dinsdag 26 mei woonde Kni(j)pinga Cramer voor het eerst een vergadering van de Staten Generaal bij.

Tien dagen voor zijn aankomst, op 16 mei, was na moeizaam onderhandelen het 'Haags Verdrag' tot stand gekomen. De ondertekening van dit vredesverdrag werd door de Fransen als voorwaarde gesteld voor het erkennen van een onafhankelijke Bataafse Republiek. Hierover en over zijn bevindingen in het Haagse schreef Cramer een brief, gericht aan de burgers van Ootmarsum*:

Vrijheid - Gelijkheid - Broederschap*'s Hage den 2 Junij 1795**Het eerste jaar der Bataafsche vrijheid**Mede-burgers!*

Nadat ik Zondag den 17 Mey van huis was vertrokken, ben ik Zaterdag den 23 alhier in welstand gearriveerd. Pinxt. Zondag en Maandag was er geen vergadering, dingsdag morgen om elf uur, de gewoone tijd dat de vergadering begint, werd ik aan de vergadering voorgesteld en vervolgens door den Burger van Marle geïntroduceerd, ik was zeer aangedaan, ik wil het U niet ontveinsen, Mede-burgers! toen ik ter vergadering binnen trad, en aldaar mannen van onderscheiden Provinciën en jaaren bijeevond, die, zo als ik vertrouwe, alle waren te zaamen gekomen om de Rechten van den Mensch te eerbiedigen en hand te haaven, ik ging zitten, nadat ik vooraf den gewoonlijken Eed gedaan en door de Preases Haan op een vriendelijke wijs verwelkomt wierde, keek ik de vergaderzaal rond, maar zocht te vergeefs die eertijds zo geliefkoosde portretten en Eere teekenen van voorige Stadhouders, die alle of weggenomen of met sleuyers behangen waren, met één woord Willem de laatste, die voorheen een mooy schoorsteen-stuk uitmaakte, is niet meer.

Tot hiertoe had ik U gelukkig deezen morgen geschreven dan nu om half zeven van tafel te huis komende alwaar wij door de Generaal Daendels, die eergisteren van Parijs geretourneerd is, op een goed diné getraceert zijn en een regt vaderlandschen teug gedronken hebben, heb ik de tijd niet U al hetgeen te melden, wegens het vertrek van de Post, dat ik anders wel gewenscht had. Hier nevens ontfangt Gij het stuk waarna ik niet twijfel of Gij zult zeer nieuwsgierig zijn en dat ik hoope, strekken zal, om onze natie een bestendige en op de aangebooren rechten van den Mensch gegrondveste constitutie te verschaffen. Ik verzende dit stuk met verscheiden andere heden avond naar de Provincie. Ik bend hier met veel genoegen uit hoofde dat ik zo veel oude vrienden en kennissen aantrefte, alleen mijn post valt mij, die niet gewoon ben veel te doen, thans daar ik alleen ben sedert het vertrek van Jordens, van Marle en Queissen naar de Provincie, al te zwaar en ik verlange zeer dat mijn confr. Nolst overkomt, en kan ik U op mijn woord van Eer verzekeren dat ik om geen post, al was het van tienduizend guldens 's jaarlijks hier in 's Hage mijne ovrige daagen wenschte door te brengen, maar liever met het geen ik heb, na mijn genoegen in mijn eigen huis en bij mijn hardsteede stilletjes verkies te leeven. Dan zo lang als ik nu nog hier moet zijn, zal ik het zien uit te houden, wel bewust, dat een ieder wat moet doen tot het algemeene belang. In het laatste van deeze week verwagten wij de ratificatie geteekend en uitgewisseld terug, dan zullen wij hier en in de geheele Provincie een vrolijken dag hebben, gelijk ik niet twijfele of Gij zult ter Uwen dit groote werk met een vriendelijk glaasjen gedagtig zijn.

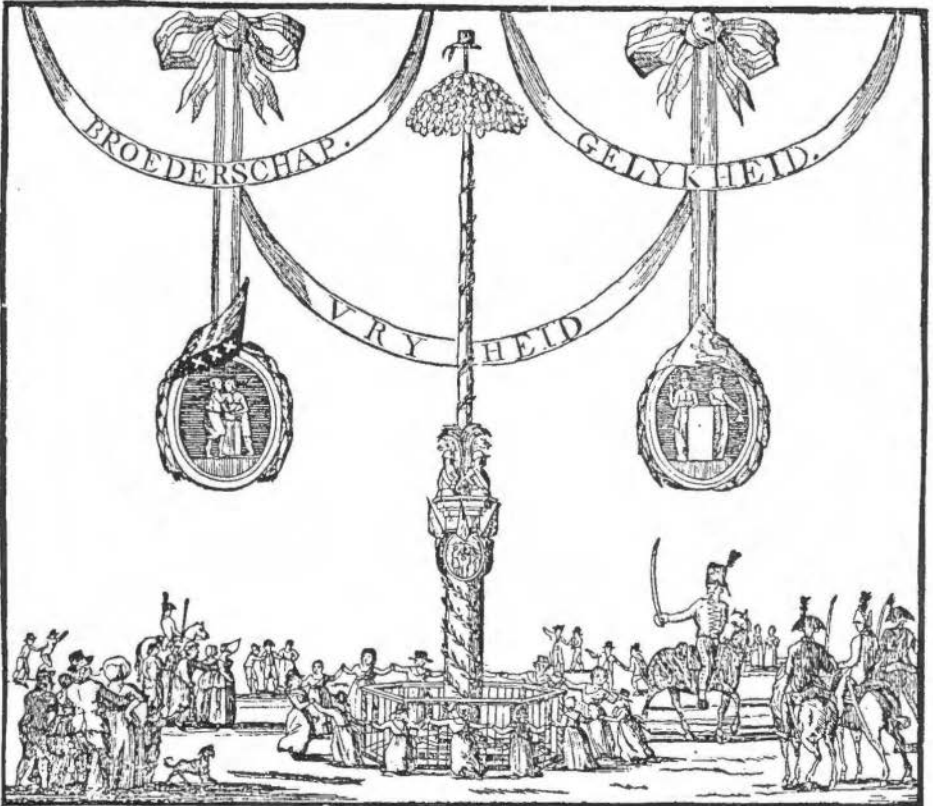
Vaarwel meedeburgers ik wensch U lieden

Heil en Broederschap

H.K. Cramer

De prijs die de Republiek voor haar onafhankelijkheid moest betalen, was hoog: onder meer moesten 25.000 man Franse troepen worden onderhouden en eiste Frankrijk een bedrag van honderdmiljoen guldens. De uitvoering van dit verdrag zou in ieder geval voor Overijssel een ware beproeving worden; er dreigde al snel een bankroet en hongersnood. De aftocht van de bondgenoten had een groot deel van de bevolking tot de bedelstaf gebracht en nu vorderden de Fransen voedsel en inkwartiering. Men probeerde op alle mogelijke manieren aan geld te komen: nieuwe belastingen, verkoop van provinciale domeinen, afkoop van oude hofhorige rechten en tienden, verdeling van de markegronden.

Vooraf Holland en Utrecht wilden nu snel komen tot de vorming van een ongedeelde Republiek met een centrale regering en dus tot afschaffing van de soevereiniteit van de gewesten. Een Nationale Vergadering, op democratische wijze door het volk gekozen, zou het voorlopige bestuur moeten vormen en een grondwet ontwerpen. Overijssel was één van de gewesten, die scherp tegen een eenheidsstaat gekant waren en hun soevereiniteit wilden behouden. Na veel strubbelingen en uiteindelijk ingrijpen door de

Fransen kwam men overeen dat er wel een Nationale Vergadering zou komen, maar dat de gewestelijke souvereiniteit zou worden gehandhaafd tot het gereedkomen van een grondwet.

De drie grote steden drongen intussen aan op een snelle vervanging van het tijdelijke door een definitief bestuur en een regeling van een stelsel van evenredige vertegenwoordiging.

De verkiezingen, die daarvoor gehouden moesten worden, maakten een volkstelling noodzakelijk. Die werd tussen 21 en 31 oktober gehouden. Maar omdat de IJsselsteden en de rest van Overijssel het maar niet met elkaar eens konden worden over de verandering van de bestuursvorm, kwam het niet tot de beoogde verkiezingen.

De bekende 'volkstelling van Overijssel van 1795' bleef gelukkig bewaard en bevindt zich in het Rijksarchief in Overijssel te Zwolle.

Pas in maart 1796 kwam de eerste gekozen Nationale Vergadering bijeen, in 1798 trad de eerste staatsregeling in werking en verloor Overijssel haar souvereiniteit.

M. Paskamp- van Santen

Noot

- * Deze brief werd door J.J. van Deirse gevonden 'tussen een pak oude papieren' en onder de titel 'Een brief uit den Franschen Tijd' drukbaar gemaakt in februari 1916. Tot publicatie is het (waarschijnlijk) niet gekomen.

Geraadpleegde literatuur

- **Eijken**, Mr. E.D. e.a., 'In alle STATEN'. Vierhonderd jaar provinciaal bestuur van Overijssel (Zwolle 1978)
- **Folkers**, J., en J.H. Wigger, 'Homini Novi'. De eerste volksvertegenwoordigers in Twente in 1795 (overdruk uit Homini Novi. De eerste volksvertegenwoordigers van 1795, Red. P. Brood e.a.) (1993)
- **Franken**, Dr. M.A.M., en Drs. R.M. Kemperink (Red), 'Herstel, Hervorming of Behoud? Tien Overijsselse steden in de Patriottentijd, 1780-1787' in: Overijsselse Historische Bijdragen, 99e stuk 1984 van de Vereeniging tot Beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis.
- **Lademacher**, Dr. H., 'Geschiedenis van Nederland', Aula-boeken; 847, uitg. Het Spectrum (1993)
- **Schama**, S., '*Patriotten en bevrijders*'. Revolutie in de Noordelijke Nederlanden 1780/1813, uitg. Agon (1989)
- **Wulfften Palthe, mr. van**, Onderhandelingen omtrent het regeeringsreglement van Overijssel in 1786, in: 'Verslagen en Mededeelingen, negentiende stuk (2e afd.) van de V.O.R.G. (Zwolle 1896)

EEN TWENTSE PENNING VOOR EEN VROEGE PATRIOT

De Twentse boeren drukten hun dankbaarheid aan Van der Capellen voor het afschaffen van de Drostendiensten uit in een op perkament geschreven hulde, getekent door de boerrichters uit elke boerschap, waaraan zij, omdat ze naar hun zeggen geen zegel gebruikten, een gouden gedenkpenning aan een gouden ketting vasthechtten.

Voor deze penning kreeg de befaamde medailleur Johan George Holtzhey de opdracht. De Oldenzaalse advocaat mr. J.W. Racer regelde die voor de boeren.

Op 23 maart 1784 noteerde Holtzhey: "Aan Mr. J.W. Racer te Oldenzaal gezonden Eene Goude Med. met het poutret van de Baron J.D. van der Capellen tot de Pol aan Een Goude ketting waarvoor zijne Ed. in reek debiteere voor stempels & goud & c. f 800,-."

Op 25 april heeft Racer dit bedrag betaald. Blijkbaar heeft Holtzhey ook deze penning in zilver voor eigen rekening verkocht.

Op 13 maart 1784 tekent hij aan dat hij 20 zilveren heeft gemaakt en op 8 juni 59 exemplaren, waarvan hij later in die maand 24 zilveren penningen à f 8,- per stuk aan Racer stuurt. Verder verkoopt hij nog diverse exemplaren aan anderen. Op 8 juli is zijn aantekenboek vol en daarna ontbreken verdere gegevens, maar waarschijnlijk heeft hij nog meer van deze penningen verkocht.

Op de voorzijde staat het borstbeeld van Van der Capellen naar rechts. Omschrift: Joh(an) Derk van der Capellen tot den Pol besch(reven) in de Ridd(ersch)ap van Over-Yssel. Signatuur J.G. Holtzey F.

De keerzijde bevat een vers van Racer: "De nyvre landman juicht. Zyn vryheid is hersteld! Capellen zegepraalt op baatzucht en geweld! d. 1 Nov(ember) 1782."

Zilveren penning, 49 mm, in bezit van de Oudheidkamer Twente

Daarboven op het snijpunt van twee gekruiste palmtakken het wapenschild van Van der Capellen, geflankeerd door eikenloof, bestraald door de stralen die uitgaan van een vrijheidshoed. Onder het vers een hoorn van overvloed met erdoorheen gestoken een spade, herdersstaf, zeis en hark, omwonden door een bloemfestoet.

Van der Capellen heeft dit eerbewijs zeer gewaardeerd. In zijn dankbrief aan de boeren van 20 april 1784 zegt hij dat hij niets meer te verlangen had, maar dat "....het door Ulieden....aan mij overhandigd blijk van goedkeuring van mijn gedrag in 't stuk van regeeringe mij zeer aangenaam is geweest. Het zoude dit noch meer geweest zijn, indien Gijlieden had kunnen goedvinden van U, op mijn herhaald verzoek, tot een gansch onkostbaar getuigschrift op perkament te bepaalen, hetwelk toch de gevoelens van Ulieder hart mijwaarts even zo wel aan de volgende geslachten had kunnen overbrengen als het kostbaarst metaal dit kan doen."

Waar de twee gouden penningen zijn gebleven, is niet bekend.

J.E. Gieskes

Bronnen

Jaarboek voor Munt- en Penningkunde, 1994

Meer, drs. G. van der, 'Penningen uit de Patriottentijd'

Scharlo, M., 'De patriotse revolutie, 1780-1787'

GESCHIEDENIS VAN ENSCHEDE
en zijne naaste omgeving,
van af de vroegste tijden
 door **Dr. A. BENTHEM Gz.**
Prijs f 3.—, in linnen stempelband f 3.50.
 Zij, die ingenaalde exemplaren ontvingen, kunnen deze nog in linnen
 stempelband laten binden à 60 cent per exemplaar.
B. B. BLIJDENSTEIN,
 Uitgever.

Advertentie Twentsche Courant eind september 1895

VON BÖNNINGHAUSEN, JOSEPHUS ERNESTUS LUDOVICUS FRANCISCUS ALEXANDER (1747 - 1812), van Munsters officier tot Overijssels volksvertegenwoordiger

Josephus Ernestus Ludovicus Franciscus Alexander (roepnaam Ludwig Ernst) von Bönninghausen werd op 1 juni 1747 op het huis Herinckhave te Fleringen geboren.

Zijn ouders waren Friedrich Christiaan von Bönninghausen (1692 - 1771) en Elisabeth Johanna Francisca von Dorgelo (1717 - 1752).

Ludwig Ernst huwde twee keer, eerst met Clementina Philippine von Wijdenbrück zu Loë op 11 juli 1781 te Flaesheim (Westfalen). Deze stierf op 21 mei 1783 in Münster in het kraambed van hun tweede kind.

Von Bönninghausen hertrouwde op 2 juni 1784 te Eslohe (Sauerland) met Theresia Regina Walburgis Reichsfreïn von Weichs zu Wenne, geboren te Stockum (Sauerland) op 7 november 1765 en overleden op Herinckhave op 7 april 1828. Uit het tweede huwelijk werden vijf kinderen geboren, onder wie Franz Egon.

Al op 9-jarige leeftijd (1756) trad Ludwig Ernst, geheel overeenkomstig de familietraditie, als vaandrig in Münsterse dienst. Dat dit mogelijk was had hij te danken aan de krijgsdiensten van zijn familie voor de Münsterse bisschop. Pas ná het einde van de Zevenjarige Oorlog in 1763 trad hij in actieve dienst. Achtereenvolgens werd hij luitenant in 1769, kapitein in 1774 en majoor in 1789. Een ruzie met enkele officieren en een schotwond in zijn arm noopten hem in 1793 het leger te verlaten.

Na zijn vertrek uit het leger hield Ludwig Ernst zich bezig met het beheer van zijn goederen, waaronder het huis Herinckhave in Fleringen. Doordat hij rooms Katholiek was, kon Ludwig Ernst niet vanwege Herinckhave in de Ridderschap en Steden van Overijssel verschreven worden. Hierdoor kon hij zich niet inlaten met politiek-bestuurlijke zaken, maar hierin kwam al gauw verandering. Want met de komst van de Fransen, in januari 1795, was het gedaan met de politieke en maatschappelijke invloed van het Huis van Oranje in de Republiek en met die van de ridderschappen in de gewesten. Zo ook in Overijssel, waar de omwenteling op 5 februari 1795 plaatsvond. Op die dag drongen enige burgers de vergadering van de Staten van Overijssel binnen. Daar legden ze een verklaring af, waarbij zij zich opwierpen als de representanten en de vertegenwoordigers van het 'Volk van het platteland en de kleine steden dezer provincie'. Net als in vele andere plaatsen werd ook in Tubbergen en omgeving de omwenteling vooral door de rooms Katholieken gevierd. Samen met Jacobus van Langen zou de tinnegieter Jan ten Winkel een rode vlag op de toren van de St. Pancratiuskerk hebben geplaatst, waarna beide mannen de N.H.-pastorie binnengedrongen waren. Een aantal

boeken en de kas van het armengilde werden door hen in beslag genomen en naar Ludwig Ernst op het huis Herinckhave gebracht.

Ludwig Ernst greep nu de kans aan om een politiek ambt uit te oefenen. Gekozen tot gecommiteerde van het landgericht Ootmarsum, werd hij op 3 mei 1795 door de mede-gecommiteerden naar de vergaderingen van de Provisionele Representanten van het Volk van Overijssel afgevaardigd. Drie dagen later woonde hij in Deventer zijn eerste vergadering als provisioneel representant bij. Of Ludwig Ernst met dezelfde patriottische idealen als de andere representanten bezielde was, is niet helemaal duidelijk. Door de ingevoerde godsdienstvrijheid stond niets zijn deelname aan het bestuur van Overijssel in de weg. Bovendien had hij als majoor-buiten-dienst op het beheer van zijn goederen nà niets om handen. Wel zal hij met de ideeën van de Verlichting in aanraking gekomen zijn. De stad Ootmarsum, een patriotisch bolwerk bij uitstek, lag nog geen 10 kilometer van Fleringen. Godefridus Franciscus van Hugenpoth tot Aerdt te Markelo en Ludwig Ernst waren de enige leden van de roomskatholieke adel uit Twente, die in 1795 gebruik hebben gemaakt van de mogelijkheden, na ruim drie eeuwen van onderdrukking in de politiek te gaan. Ondanks de politieke gelijkstelling van het overwegend katholieke volksdeel van Twente, bleef deze groep flink ondervertegenwoordigd in het provinciaal bestuur. De omwenteling in 1795 heeft voor de roomskatholieken in Twente dan ook niet de verwachte emancipatie opgeleverd.

Van 6 mei 1795 tot en met 12 februari 1798 was Ludwig Ernst provisioneel representant. Gedurende deze periode was hij in totaal 119 dagen in de vergadering van dit provinciaal bestuur aanwezig. Daarnaast was hij sinds 17 oktober 1797 lid van de "Commissie tot bewaring van Order en handhaving van politie, en het regelen der criminele Justitie". Als gevolg van de staatsgreep van de radicale unitarissen W. Fijnje, S.J. van Langen en P. Vreede in januari 1798 in 's-Gravenhage, werden de Overijsselse provisionele representanten vervangen door de leden van het Intermediair Administratief Bestuur van het voormalige gewest Overijssel.

Het is niet goed na te gaan of Ludwig Ernst in de periode 1798-1806 ook bestuurlijk actief was. Wel bekend is dat hij van 1805 tot en met zijn overlijden lid was van de Commissie van Landbouw van Overijssel. Aangenomen moet worden dat hij zich op de een of andere manier op politiek en bestuurlijk gebied verdienstelijk heeft gemaakt, getuige het feit dat hij in 1807 door Koning Lodewijk Napoleon tot ridder in de Orde van de Unie werd geslagen. In hetzelfde jaar duikt Ludwig Ernst weer op als gedeputeerde van de Overijsselse kiesvergadering in de Wetgevende Vergadering van het koninkrijk Holland. Na de inlijving van Holland bij Frankrijk in 1811 werd Ludwig Ernst in februari en maart 1811 door keizer Napoleon respectievelijk tot commandeur en ridder van de Orde van de Reünie benoemd. Op 19 mei 1811 werd hij bij keizerlijk decreet benoemd tot lid van de departementsraad, een adviesorgaan van de prefect van het Departement des Bouches de l'Issel. Dit lidmaatschap heeft Ludwig Ernst bijna een jaar bekleed. Hij stierf op 5 mei 1812 op het huis Herinckhave.

Met Ludwig Ernst is de lange militaire traditie van zijn familie overgegaan op de bestuurlijke traditie. De familie Von Bönninghausen is sedertdien actief gebleven in het openbaar bestuur, eerst in Overijssel, later ook elders in Nederland. Tot in de jaren 70 van deze eeuw hebben leden van de familie bestuursfuncties bekleed.

J.H. Wigger

Literatuur

- **Brood**, P., P. Nieuwland en L. Zoodsma (red.): *Homines Novi, de eerste volksvertegenwoordigers van 1795*, (Amsterdam, 1993), 357-358 en 382-383.
- **Molhuysen**, P.C., P.J. Blok e.a. (red.) *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek (NNBW)*, (10 dln. Leiden 1911-1937), deel 2, 206.
- **Schutte**, O., *De orde van de unie*, (Zutphen 1983), 159.
- **Spee**, P.H.L., 'Ootmarsum' in *Overijsselse Historische Bijdragen 99* (1984), 131-152.
- **Wigger**, J.H., *Inventaris van het huisarchief Herinckhave te Fleringen (1336-1965), waarin opgenomen de Collectie Von Bönninghausen (1488-1986)*, (Rijksarchief in Overijssel, Zwolle), 1989.
- **Wigger**, J.H., Franz Egon von Bönninghausen (1789-1849) in: *Overijsselse Biografiën I*

'DR. BENTHEM' - HONDERD JAAR

Het standaardwerk van dr. A. Benthem Gzn. over de 'Geschiedenis van Enschede en zijne naaste omgeving, enz. enz.', verscheen in september 1895.

Hoewel Arent Benthem zichzelf niet tot een telg uit een van de belangrijke Enschedese geslachten rekende en zijn familie-stamboom dus niet opnam in zijn boek, bleef hij steeds achter zijn naam de toevoeging 'Gzn' gebruiken. Trots op zijn vaders naam blijkt hieruit. Helaas wordt tegenwoordig zijn naam nogal eens verward met een 'van' ervoor. Let wel: hij was een Benthem en geen Van Benthem (dat was een schaatscrack). Maar wat is een naam. Zijn werk is belangrijker.

Toen hij honderd jaar geleden aan de vijftienjarige prinses Wilhelmina en haar moeder, koningin-regentes Emma, zijn werk aanbood, moet hij wel enige notie hebben gehad van een historisch moment in zijn leven en voor allen die in de eeuw daarna getracht hebben iets toe te voegen aan de geschiedschrijving. De stijl van zijn toespraak getuigt van dezelfde waardigheid als de teksten in zijn boek en in de vele verslagen en rapporten die hij uitschreef in zijn kwaliteit van secretaris van diverse instellingen als de Turn- en schermvereniging 'Achilles', gemeentelijke en andere schoolcommissies, als mededirecteur van de Nederlandsche School voor Nijverheid en Handel (de voorloper van al het middelbaar onderwijs in Enschede) en lid van vele comitees.

Betekenis van het werk

Zijn verdienstelijke boekwerk is nog niet geëvenaard. In 1962 verscheen 'Stad en Land van Twente' van L.A. Stroink. Dat moest een vervolg op Benthems werk worden, maar het werd een voortreffelijke compilatie wat over Twente bekend was bij deze auteur, ere-voorzitter van de Vereniging 'Oudheidkamer Twente'. Geen wetenschappelijk, dor boek, maar wel een volgens het alfabeth ingedeelde serie hoofdstukken met de bedoeling om de 'tijdbalk' van Twente aanschouwelijk en praktisch hanteerbaar te maken. Dat lukte met de moderne techniek en de hulp van veel andere scribenten. Vergeleken daarmee is dr. Benthems 'Geschiedenis van Enschede en zijne naaste omgeving enz. enz.' een bijzonder origineel boek. Weinig 'kleine landstadjes' konden bogen op zo'n gedegen studie aan het einde van de 19e eeuw! Dit is wetenschappelijk opgezet in logische hoofdstukken met verwijzingen naar de bronnen; citaten en titelbeschrijvingen en alle interpretaties helder opgesteld. Literatuurlijsten, noten en bijlagen waar ze horen met alles erop en eraan. Geen wonder dat in 1920 de tweede druk verscheen in een nog betere vorm. De techniek had niet stilgestaan in die 25 jaar (1895-1920). Des te merkwaardiger is dat de oplage slechts 500 stuks bedroeg, uitsluitend verkrijgbaar voor

de intekenaren, negentig in getal. De 'belangrijkste' families vonden er hun volledige overzichtelijke afstamming in terug. Uit hoofde van privacy verscheen het boek niet in de handel.

Arent Benthem Gzn, geboren 12 mei 1844 te Markelo, overleden 24 april 1927 te Nijmegen. Vanaf 1 september 1872 was hij leraar aan de in 1864 opgerichte Twentsche Industrie- en Handelsschool, die in 1886 omgedoopt werd tot Nederlandsche School voor Nijverheid en Handel. Daar werkte hij onder meer als mede-directeur tot zijn pensionering op 1 september 1911.

De eerste directeur van dit instituut was dr. A.J. van Deinse. De school was een unicum voor Nederland en een van de eerste middelbare scholen naar richtlijnen van Thorbecke, geheel volgens liberale principes, bedoeld voor het kader van de opkomende textielindustrie. Een elite-zaak met een minimum aan leerlingen. Arbeiderskinderen bezochten voor of na werktijd enige uren per week de in 1868 opgerichte fabrieksschool'.

De belangstelling voor de geschiedenis kwam niet uit de lucht vallen. En daar bleef het ook niet bij.

Opvolger

Een van de leerlingen van dr. Benthem was J.J. van Deinse (naamgever van het nieuwe Twents Instituut voor Streekcultuur), zoon van de eerste directeur, die het heel wat moeilijker had, die Voortgezet Onderwijs in Enschede in de 19e eeuw uit het 'niets' moest opkloppen. Jan Jacob van Deinse zocht het meer in de folklore en popularisering via couranten, artikelen en voordrachten.

Dr. A. Benthem Gzn. met zijn vrouw Gertje Gatsonides in de tuin van hun woning in 1912 (Gemeentearchief Enschede)

Voorgangers

Honderd jaar geleden gaf het werk van dr. Benthem een stoot tot verheffing van Enschede in de vaart der volkeren. Stellig heeft het boek bijgedragen tot het aanzien van de stad, die zo arm is aan oude monumenten, maar zo'n rijke geschiedenis heeft.

Reeds in 1847 had de schoolmeester Jennes al eens een lezing gehouden voor de 'Maatschappij tot Nut van het Algemeen' over de geschiedenis van zijn stad. Hij is misschien wel de oudste lokale historicus hier. Vóór hem zijn er rapporten en reisbeschrijvingen bekend. Helaas is de tekst van de lezing van Jennes nog onvindbaar. Dr. Benthem heeft hem waarschijnlijk wel gelezen².

Ook onze plaatsgenoot Baurichter waagde zich aan een 'Schets van de geschiedenis van Enschede' in de afleveringen 2, 4 en 6 van de in 1855 voor het eerst verschenen 'Enschedesche Courant' (voorloper van Tubantia).

Jennes en Baurichter hebben het Archief van de Gemeente vóór de grote stadsbrand van 1862 nog kunnen bestuderen. Zij hebben zeer oude stukken gezien. Onder anderen de stadsbrief van 1325. Wij weten wel welke charters er in de kist lagen (uit opgaven een de provincie), maar wij kennen de inhoud slechts uit afschriften uit de 18e eeuw, zoals die van de 'zeer bekwame advocaat' J.W. Racer.

Weidse titel

Dr. Benthem overdrijft niet door zijn boek de titel mee te geven: 'Geschiedenis van Enschede en zijne naaste omgeving, van de vroegste tijden tot aan de wederopbouw van de stad na de grote brand van 1862.'

D. Taat

Noten

1. Zie: Reef: 125 jaar later; Openbaar voortgezet onderwijs in Enschede 1864-1989
2. Zie: Benthem: p. 592 (noot 12 bij IIa)

DE KAARTENVERZAMELING VAN DE OUDHEIDKAMER

DE KAARTEN VAN CHRISTIAAN SGROOTEN

Omstreeks het jaar 1520 werd geboren Christiaan Sgrooten, ook wel Sgrothen, Schrot, Sgroetz en 's Groet geschreven. Zijn geboorteplaats was Sonsbeck, een plaatsje in de buurt van Xanten in het Rijnland. Voor hem een reden om steeds aan zijn naam 'Sonsbeckensis' toe te voegen.

In tegenstelling tot zijn oudere tijdgenoot Jacob van Deventer weten wij heel weinig over het leven van Sgrooten en over zijn werkwijze. Hij heeft kennelijk geen academisch onderwijs genoten want hij vermeldde in één van zijn atlassen de naam van degene die zijn Duitse teksten vertaalde in het Latijn, de taal die bij alle universiteiten in die tijd de gangbare was.

Sgrooten had reeds vele kaarten vervaardigd toen hij in 1568 van de Hertog van Alva de opdracht kreeg, de steden en dorpen en de grenzen van de landen van Zijne Majesteit te beschrijven. Hij kreeg de eretitel van 'Koninklijke

Geograaf', evenals Jacob van Deventer, die een generatie ouder was en sedert 1559 bezig was met het maken van plattegronden van de steden in de Nederlanden.

Sgrooten reisde veel maar deed niet, zoals Jacob van Deventer, alle metingen zelf. Hij maakte veelvuldig gebruik van de provinciekaarten van Van Deventer. Op die manier kon hij reeds na een jaar de resultaten van zijn werk voorleggen aan de beoordelingscommissie te Brussel. De heren waren niet tevreden en in 1571 kreeg Sgrooten nieuwe instructies. Daarna zou het jaren duren voordat Christiaan de resultaten van zijn inspanning kon tonen. Het kwam zelfs zó ver, dat de Koning hem in 1590 gelastte de kaarten te leveren. Het staat vast, dat dit vóór 1595 is gebeurd maar toen zou het nog tot 1614 duren voordat de kaarten Madrid bereikten. Het is het noodlot dat, net als de kaarten van Van Deventer, die van Sgrooten ook nooit zijn gebruikt voor het doel waarvoor zij waren gemaakt, namelijk hulpmiddel bij militaire operaties. De verzameling omvat 38 kaarten, waarvan er 18 betrekking hebben op de Nederlanden. Naast de editie in Madrid is er ook een Brusselse uitgave, die gebruikt is om de facsimiles van de kaarten te maken. De atlas zelf raakte spoedig in vergetelheid, want er kwamen al snel kaarten van een betere kwaliteit, die ook meer doelen konden dienen dan alleen militaire. Maar toen in 1892 in Madrid in de Biblioteca Nacional een tentoonstelling werd gehouden, waren daar ook kaarten van Sgrooten te zien.

De hierbij afgedrukte kaart betreft Overijssel. De Oudheidkamer Twente bezit een complete set facsimilekaarten.

DE KAARTEN VAN HOTTINGER C.S.

Reeds in de 16de eeuw werden er kaarten gemaakt voor militaire doeleinden, getuige de activiteiten van Jacob van Deventer en Christiaan Sgrooten. De kaartenmakers in die tijd waren opgeleid voor andere beroepen, veelal medici en wiskundigen. Aangezien er in de Republiek geen centrale instantie was, die zich bezig hield met regels voor de kartografie, kon iedere kaartenmaker zijn eigen creativiteit inbrengen.

Bovendien was het maken van kaarten een kunstzinnige bezigheid, waarbij het van de individuele kartograaf afhing op welke wijze hij de kaarten verfraaide. Verder waren de Staten Generaal der Verenigde Provinciën in het bestaande losse staatsverband weinig geïnteresseerd in een centrale regeling voor het maken van kaarten.

In Frankrijk bijvoorbeeld, met haar centralistische staatsgezag, lag de situatie heel anders. Daar werden de 'ingénieurs géografes', die eerder naar eigen inzicht hadden gewerkt, in het jaar 1696 opgenomen in het militaire apparaat, binnen een onafhankelijk corps, gesticht door de befaamde Vaubon. Dit leidde ertoe, dat vaste regels voor het maken van kaarten tot stand kwamen, dat de afbeelding van de concrete situatie belangrijker werd dan de kunstzinnige verfraaiing van de kaart.

Stadhouder Prins Maurits stichtte in 1600 de 'Duytsche Mathematique' te Leiden. De eerste hoogleraar was Simon Stevin. De school zou zorgen voor de opleiding van militaire ingenieurs en vestingbouwkundigen, maar ook van landmeters.

Ook elders waren dergelijke opleidingsinstituten, zoals te Franeker, Utrecht en Rotterdam. Merkwaardigerwijs waren die instituten vóór 1700 al weer verdwenen. Wel kwam een Corps Kaartenmakers Officier tot stand op initiatief van Menno van Coehoorn, die de functie van Ingenieur Generaal der Fortificatiën bekleedde en die in zijn tijd een beroemd vestingbouwer is geweest.

In de achttiende eeuw raakte de Republiek der Vereenigde Nederlanden betrokken bij een aantal oorlogen, die vooral in het tegenwoordige België werden uitgevochten. Daardoor ontstond een grote vraag naar betrouwbare kaarten voor militaire operaties en de bouw van vestingwerken.

In het jaar 1783 kwamen gereed de atlas van Overijssel en die van oostelijk Groningen en Drenthe. Beide werden tot stand gebracht door de Kapitein-Ingeneurs Hottinger en Van Hooff en hun medewerkers. De atlas van Overijssel bestaat uit 31 bladen met een schaal van 1:14.400 en is getiteld 'Atlas van Overijssel'. Deze beslaat de linie van de IJssel van Arnhem tot de Zuiderzee, inclusief de provincie Overijssel. De opdracht voor de kartering werd gegeven door de Raad van State, die in die tijd onder meer tot taak had de kartering van de Republiek en het bewaren van de kaarten, tot de Raad in die vorm in 1795 werd opgeheven.

In de verzameling van de Oudheidkamer Twente bevinden zich elf facsimile-bladen, die grosso modo beslaan: Twente en de streken rond Ommen en Hardenberg. De kaarten vormen een hoogtepunt van de kartografie en hebben een fraaie stijl, die direct herkenbaar is.

De Hottingerkaarten, zoals zij later werden genoemd, kwamen terecht in het archief van de Raad van State en vervolgens, na opheffing van de Raad, in het zogenoemde Genie-archief. Daar bevonden zich ook de militaire kaarten uit de 18de eeuw, de kaarten uit de Franse tijd en die uit de eerste 25 jaren van het Koninkrijk. Ruim 1½ eeuw hebben de kaarten van het Genie-archief geslapen, bij gebrek aan wetenschappelijke belangstelling.

In 1960 werd het Genie-archief overgedragen aan het Algemeen Rijksarchief te Den Haag, waar het als aparte eenheid wordt bewaard en beheerd. De Hottinger kaarten hebben sedertdien snel een grote faam verworven. De afgebeelde kaart toont het gebied tussen Enschede en Hengelo.

H.Schrijver

VERDWENEN ARCHIEFSTUKKEN DEEL II

Bij het lezen van 'Verdwenen Archiefstukken', geschreven door J.H.R. Wiefker in 't Inschrien van juli 1995, dacht ik meteen aan een stuk in Twentsche Eigenheimers door mr. G.J. ter Kuile sr. op pagina 53, waarin hij schrijft: "Bij den laatsten rentmeester, een zekere Koeslag te Eibergen, moet, naar mij uit geloofwaardige bron medegedeeld werd, een 'Boekeler kiste' met archivalia van Huis Boekelo, en een 'Hengeler kiste' met oude stukken van Huis Hengelo gestaan hebben. En deze laatste moet met opzet verbrand zijn, omdat men overtuigd was, dat de inhoud meer debet dan credit zou te zien geven...." De inhoud van de Hengeler kist is dus verdwenen. Maar misschien? In het Rijksarchief te Arnhem bevindt zich het archief van Van Rhemen', waarin een register der brieven Unico Ripperdaes Heer van Hengelo zael. Na de dood van Unico Ripperda in 1678 is er een register gemaakt door Van Rhemen. Dit register bevat zoveel gegevens over Hengelo en Twente dat het lijkt of de inhoud ervan in de verdwenen kist zou hebben kunnen zitten.

H.J. Nadorp

Noot

1. Archief Van Rhemen Hs No. 7

Het register is te lang om in 't Inschrien te worden opgenomen. In overleg met de heer Nadorp heeft de redactie daarom besloten 'Het Register der brieven Unico Ripperdaes, Heer van Hengelo, zael' (getranscribeerd door de heer Nadorp, 11 p. A4) ter inzage te leggen in de bibliotheek van de Oudheidkamer. Tevens kan het - tegen kostprijs en eventuele verzendkosten - worden besteld bij de balie in het Elderinkshuis (tel 053-309114)

Red.

RECTIFICATIE

Het artikel 'Verdwenen Archiefstukken' van de heer J.W.H. Wiefker in 't Inschrien van juli 1995, behoeft een tweetal correcties.

- Op p. 70 onder B: 'Hofboeken van Espelo' staat in regel 13 het woord 'hofmeyerse'.

Dit moet zijn 'hofmeyerschap'.

- Op de afbeelding op p. 71 is nummer 21 weggevalen, waardoor de loop van het verhaal niet meer begrijpelijk is. Hierbij is de volledige tekst afgebeeld.

Red.

19
 Een oud protocol des Heeren
 Espelo beginnende met
 den 17 Junij 1649 Sub J.

20.

Een dito - beginnende met
 den 5 Junij 1660 Sub J.

21

Een dito beginnende met
 den 17 Mey 1704 Sub J.

ENSINK ANTIEK

*Meubelen 18e + 19e eeuw
Inkoop - verkoop - taxatie*

*Oldenzaalsestraat 31-33
7551 KN Hengelo
Tel. 074-428744*

Oudheidkamer Twente

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN
OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENST

KORTESTRAAT 2
T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 05407 - 64792

GEOPEND:
DI/WO/DO: 14-18
VR: 12-21
ZA: 10-17 UUR

boekhandel Broekhuis

Sinds 1868

Algemene en Wetenschappelijke Boeken en Tijdschriften
School- en Studietoelagen
Kantoorartikelen en Schrijfwaren

Hengelo

Enschedeestraat 19
Telefoon 074 - 910267 Telefax 074 - 913892

Almelo

City Promenade 21
Telefoon 05490 - 12235

Enschede

Campus Boekhandel Universiteit Twente
Telefoon 053 - 892414

Enschede

Marktstraat 12
met antiquariaat & galerie
Telefoon 053 - 325210

bB

HUIZE HÖLTERHOF

Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 053 - 611306

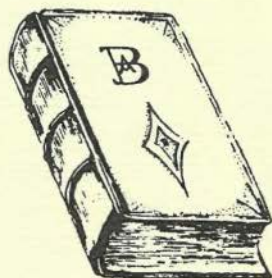

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!

Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieëunies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken.

Vraagt folder en programma.

A. Bonzet **SPECIALAAL BOEKBINDERIJ**

DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053-314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**

Wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde bandboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten.
Levering franco door geheel Nederland
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten.*